

CUMHURİYETİN İLÂNI VE İZMİR BASINI

Doç. Dr. ZEKİ ARIKAN

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı hazırlayan koşullar, Cumhuriyete doğru giden yolu da açmıştı. Mustafa Kemal, daha Erzurum Kongresi toplanmadan önce, var olan hükümet şeklinin ülkemizin refah, mutluluk ve ilerlemesine yeterli olamayacağını, bu nedenle başka bir hükümet şeklinin aranması gerektiğini şu sözlerle dile getirmişti: "Muhakkak ki mevcut şekli-hükümet, memleketin refah, saadet ve terakkisine kâfi gelmeyecektir. Başka bir hükümet şekli arayıp bulmamız lâzım geldiği kanaatindeyim."¹ Aynı günlerde Mazhar Müfit Kansu'nun defterine, "Zaferden sonra şekli-hükümet Cumhuriyet olacaktır"² diye yazdırmıştı. Öte yandan Mustafa Kemal, Erzurum Kongresinin açılışında (23 Temmuz 1919) yaptığı konuşmada da "mukadderata hâkim bir millî iradenin ancak Anadolu'dan çıkabileceği" inancını açığa vurmuştu.³

1919 yılına ilişkin İngiliz belgeleri, Anadolu'daki kurtuluş hareketinin bağımsız bir Cumhuriyete doğru yol aldığını belirtmekten geri kalmamaktadırlar.⁴ Yine 22 Eylül 1919 tarihli **The Times** gazetesi Sivas Kongresinden "Sivas'taki Anadolu Cumhuriyeti" diye söz etmektedir. Bütün bu belgeleri düzenleyenler, Anadolu'daki ulusal direnişin Cumhuriyete dönüşeceğini sezmiş bulunuyorlardı. Nitekim aynı tarihlerde İstanbul'daki kimi Osmanlı yöneticilerinin de Mustafa Kemal'in Cumhuriyeti getireceğinden kaygı duydukları görülmektedir. Sözelimi son Osmanlı sadrazamlarından Ali Rıza Paşa, bir söyleşi sırasında Mustafa Kemal'i Ahmet İzzet Paşa'ya çekiştirirken "Cumhuriyet yapacaklar, Cumhuriyet!" diye bağırılmaktan kendini alamamıştır. Atatürk, son Osmanlı

¹ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Ankara 1966, I, s. 74.

² Mazhar Müfit Kansu, **aynı eser**, I, s. 131.

³ "Her halde mukadderata hâkim bir irade-i milliyenin müdahaleden masun bir surette zuhuru ancak Anadolu'dan muntazırdır. Buna istinadendir ki, bir şûra-yı millînin vücudunu ve ancak kuvvetini irade-i milliyeden alacak mes'ul bir hükümetin mevcudiyetini talep etmek, bilhassa son zamanlarda payitahtın hemen tekmil tabakat-ı mütefekkirini için bir fikr-i sabit halini almıştır..." (**Kemal Atatürk, Nutuk, Vesikalar**, İstanbul 1972, III, s. 930).

⁴ Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919-1938**, Ankara, 1973-1979, I, s. 104, 248. "According to all (? informaton) it is steadily moving in direction of an independent Republic in Anatolia."

sadrazamlarından birinin, Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nın Cumhuriyete doğru gittiğini çabucak kavramasının önemli bir sezgi olduğunu, ince ve yergili bir dille şöyle anlatmaktadır:⁵

“Doğrusunu isterseniz efendiler, Makedonya'da Osmanlı İmparatorluğunun Garp Orduları Başkumandanı Ali Rıza Paşa'nın aslanlardan mürekkep, koskoca Türk ordularını, mahv ü perişan ettirdikten sonra ve kıymetli Makedonya topraklarını düşmanlara terk ve teberru ettikten sonra, devletin en müşkül anında, Vahdettin'in hâdim-i âmali olmak için, icap eden evsafi iktisap eylemiş olduğuna ve bu meşhur ordular başkumandanının, bu defa kendine en mahir muavin olarak eski erkânı-harbiye reisini, Harbiye Nezaretine getirmeyi düşüneceğine, tabîî nazariyle bakılabilirdi. Fakat teşebbüsât-ı milliyenin, cumhuriyeti istihdaf ettiğini, bu kadar sürat ve sühuletle ihtisas ve idrak eyleyeceğine takdirhan olmamak mümkün değildir.”

Öte yandan Atatürk'ün verdiği bilgilere göre Cumhuriyet, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki hoca milletvekillerinin sezdiği ve ürktüğü bir terimdi. Nitekim bunlar, 1921 yılında Cumhuriyetten çekinerek söz ediyorlar ve “Maksat, hukuk-u hilâfet ve padişahîyi muhafaza etmek ve memleket ve âlem-i İslâmın hayat-ı hazıra ve müstakbelesi için azim teşettüt ve mahzurları davet eden Cumhuriyet şeklinden katiyen sakınmaktır” diyorlardı. Üstelik bu hoca milletvekilleri, “Büyük Millet Meclisi'nde teşekkül eden Müdafaa-i Hukuk grubu maksadının hilâfet ve saltanat şeklinin Cumhuriyet inkilâbını istihdaf eylediğini” seziyor ve bu tür girişimlere bağlı kalmayacaklarını da bildiriyorlardı.⁶ Kaldı ki ulusal savaşa Mustafa Kemal'le birlikte başlayan “yolculardan” kimileri de gelişmelerin ya Cumhuriyete doğru gittiğini kavrayamamış ya da bundan memnun olmamışlardı. Nitekim bunlar, ulusal yaşamın Cumhuriyete ve Cumhuriyet yasalarına kadar uzayan gelişmelerinde, kendi düşünce ve ruh yapılarının kavrama sınırı bittikçe Mustafa Kemal'e direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardı.⁷

23 Nisan 1920'den beri Türkiye'nin yönetimini elinde bulunduran Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin şekli, aslında bir Cumhuriyetti. Nitekim Atatürk, “Böyle bir hükümet, hâkimiyet-i milliye esasına müstenit halk hükümetidir, Cumhuriyettir” sözleriyle hükümetin niteliğini açıkça ortaya koymuştur.⁸ Ancak Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek söz konusu

⁵ Nutuk, I, s. 233.

⁶ Nutuk, II, s. 596-597.

⁷ Nutuk, I, s. 16.

⁸ Nutuk, II, s. 438.

olduğu bir sırada Mustafa Kemal, bu adı açıkça ortaya atarak ulusal bütünlüğümüze zarar verebilecek bir rejim tartışmasına girişmek istememiştir. Çünkü, “**Milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyet-i içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim**”⁹ sözlerinde açıkça dile getirdiği gibi Mustafa Kemal, siyasal ve sosyal yapımızı temelinden değiştirecek olan inkılâpları yeri geldikçe açıklayacak ve bunları uygulama alanına koyacaktı. “Tezahür eden millî mücadele haricî istilâya karşı vatanın halâsını yegâne hedef addettiği halde, bu millî mücadelenin muvaffakiyete iktiran ettikçe safha safha bugünkü devre kadar irade-i milliye idaresinin bütün esasat ve eşkâlini tahakkuk ettirmesi tabîî ve gayrikabil-i içtinap bir seyr-i tarihî idi.”¹⁰ Buna göre, ulusal savaşın biricik amacı yurdu dış saldırıdan kurtarmaktı. Ancak bu savaş başarıya ulaştıkça ulusal egemenliğin bütün ilkelerini ve kurumlarını adım adım gerçekleştirmesi de kaçınılmaz bir tarih akışı idi. Bu bakımdan Kurtuluş Savaşı, Türkiye’de halk egemenliğinin kurulmasına temel bir basamak olmuştur.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi dağıldıktan (16 Nisan 1923) sonra yeni meclis toplanıncaya kadar yetiştirilmek üzere bir anayasa tasarısı hazırlanmasına karar verilmişti. “Hükümet-i milliyemizin mahiyeti hükümet-i cumhuriye olduğu halde, onu kat’i olarak ifade ve ilân etmemek bir zaaf teşkil ettiğinden” ilk fırsatta Cumhuriyeti ilân etmek ve devlet riyasetini, cumhuriyet riyaseti makamında temsil ederek kuvvetli bir vaziyet vücuda getirmek elzem”¹¹ görünüyordu.

Mustafa Kemal, yapılan anayasa değişikliğinin Cumhuriyetin kurulmasına yönelik olduğunu, 27 Eylül 1923 tarihinde **Neue Freie Presse** muhabirine verdiği bir demeçte şöyle açıklıyordu:

“Yeni Türkiye Teşkilât-ı Esasiye Kanununun ilk maddelerini size tekrar edeceğim. Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. İcra kudreti, teşriî salâhiyeti milletün yegâne hakikî temsilcisi olan mecliste tecelli ve temerküz etmiştir. Bu iki kelimeyi bir kelimedede hulûsa etmek kabildir: Cumhuriyet.”¹²

⁹ Nutuk, I, s. 16.

¹⁰ Nutuk, I, s. 15.

¹¹ Nutuk, II, s. 794.

¹² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 1961, III, s. 63-64. Gazetenin muhabiri, bu görüşmeyi Mazhar Müfit Kansu’ya anlatarak Mustafa Kemal Paşa’nın yakında Cumhuriyet ilân edileceğini ilk kez kendisine söylediğini belirtmiş ve bu demeç İstanbul ve Ankara gazetelerinde yayınlanmıştır (Kansu, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk ile Beraber**, II, s. 595).

Öte yandan Ekimin ilk günlerinde ülke yönetiminin Cumhuriyet olacağı konusundaki haberler gazetelerde yer almaya başladı. Büyük Millet Meclisi'nde Anayasa Komisyonu Başkanı olarak görev yapan Yunus Nadi, 8 Ekim 1923 tarihli **Yeni Gün** gazetesinde "Cumhuriyet idaremiz tasrih ve yakında ilân olunacaktır" haberini veriyordu.

Yeni Meclis, 11 Ağustos 1923'te toplanmıştı. Başbakanlığa halife taraftarı olan Rauf Bey (Orbay) yerine Fethi Bey (Okyar) getirilmişti. 13 Ekim 1923'te İsmet Paşa, hükümet merkezinin Ankara olması yolunda bir yasa tasarısını Meclise sundu. Bu tasarı kabul edildi. Ankara'nın başkent olması siyasal, askerî ve yönetim açılarından alınmış en önemli kararlardan biriydi. Artık yeni Türkiye'nin başkentinin neresi olacağı konusundaki tartışmalar da kesin olarak sona ermiş bulunuyordu.^{12 a} Ancak ikinci Büyük Millet Meclisi'nde daha ilk günlerde oluşan bir muhalif grup, Bakanlar Kuruluna karşı harekete geçmekte gecikmedi. Yeni bir bunalım ortaya çıktı. Bu bunalımın temelinde Meclisin yapısından ve Anayasadaki şekil yetersizliğinden kaynaklanan nedenler yatıyordu. Mustafa Kemal'e göre, "Fenalık, hükümet teşkilinin meclis intihabı ile olmasında idi."¹³ Bu arada birtakım İstanbul gazeteleri, hükümeti düşürmek ve yerine geçmek amacını güden çabaları geniş ölçüde destekliyordular. Üstelik barışın yeni imzalandığı, uzun savaş yıllarının yorduğu, yakıp yıktığı ülkeyi yeni baştan kurmak gibi ağır ödevlerle karşı karşıya bulunulduğu sırada, kimi milletvekilleri tutucu ve gerici çevrelere dayanarak Meclisi işlemez bir duruma getirmeye çalışıyorlardı. Öte yandan Meclisin husumetini İsmet Paşa'nın üzerine yöneltmeye çalışan çabalar da göze çarptıyordu. Milletvekillerinin bir kısmı eski başbakan Rauf Bey'e içten bağlı idi.¹⁴

24 Ekim'de Başbakan Fethi Bey'in aynı zamanda kendi üstünde bulunan Dahiliye Vekilliğini bırakmasıyla bunalım daha geniş boyutlara ulaştı. Ertesi gün de (25 Ekim) Halk Fırkası¹⁵ grubu Rauf Bey'i Meclis

^{12 a} Ankara'nın başkent olarak seçilmesi kararının anlamı ve önemi konusunda bk. Seçil Akgün, "Kurtuluş Savaşının mekânsal stratejisi ve Ankara'nın başkent seçilmesi kararının içeriği", **Tarih içinde Ankara, Eylül 1981 seminer bildirileri** (der. Erdal Yavuz ve Ümit Nevzat Uğural), Ankara 1984, s. 223-233.

¹³ **Nutuk**, I, s. 798.

¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, İstanbul 1975, III, s. 154.

¹⁵ Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1923'te seçimi yenilemeye karar vermiş ve yeni seçime Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Mustafa Kemal'in imzasını taşıyan ve dokuz **umdeden** oluşan bir beyanname ile girmiştir (Bk. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul 1952, s. 580-82). Yapılan seçimlerde bu derneğin adayları kazanmış ve Mustafa Kemal, 8 Ağustos 1923 tarihinde milletvekillerinin yaptığı ilk grup toplantısında cemiyeti "Halk Fırkası"na dönüştürmenin zorunlu olduğunu belirtmiştir.

İkinci Başkanlığına, Sabit Bey'i¹⁶ de Dahiliye Vekilliğine aday olarak gösterdi. Üstelik bu seçim, söz konusu kişilerin yokluklarında yapılmıştı. Bu durumu Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın iyi karşılamayacağını herkes biliyordu. Çünkü Sabit Bey, Meclis içinde muhalif kanadı temsil edenlerden biriydi. Mustafa Kemal, bundan sonra olaylara el koydu. Bakanlar Kurulunu 26 Ekim'de Çankaya'da topladı. Durumu inceledikten sonra Fethi Bey'in ve diğer bakanların çekilmelerini uygun bulduğunu belirtti. Yeni bakanların seçiminde şu ilke kabul edildi: Eğer şimdiki bakanlar yeniden seçilirlerse bunlar görevden çekilecek ve Bakanlar Kuruluna girmeyecekti. Yalnız o zaman bakanlar gibi seçilen ve Bakanlar Kurulunun bir üyesi olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bu kararın dışında bırakıldı.¹⁷

Kabine 27 Ekim'de, "Meclis-i Âlinin her suretle itimat ve müzaheretine müstenit bir heyet-i vekilenin teşekkülüne hizmet etmek maksadıyla" istifa etti.¹⁸ Hükümetin istifası meclis genel kurulunda okundu. Fethi Bey Kabinesinin görevden çekildiği belli olur olmaz Meclis üyeleri, meclis odalarında, evlerinde grup grup toplanarak yeni Bakanlar Kurulu listeleri düzenlemeye başladılar. Muhalefetin "başsızlığı ve teşkilatsızlığı"¹⁹ bu sırada su yüzüne çıktı. Hiçbir grup, bütün meclisçe

---

Halk Fırkası, Ekim 1923'te resmen kuruldu. Daha sonra (Kasım 1924) partinin başına Cumhuriyet sözcüğü eklendi. Bk. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul 1967, s. 332-33; Suna Kili, **Cumhuriyet Halk Partisinde gelişmeler**, İstanbul 1976, s. 44-45. Partinin adının başına Cumhuriyet sözcüğünün eklenmesi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla ilgilidir. Bk. Ergün Aybars, **İstiklâl Mahkemeleri, 1923-1927**, Ankara 1982, s. 77.

¹⁶ Sabit Bey, Sağiroğlu (1881-1960). Türkiye Büyük Millet Meclisi II., VI-IX. dönemler üyesi olup Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına girenlerden biridir. Bk. Sami N. Özerdim, **Açıklamalı Söylev Sözlüğü**, Ankara 1981, s. 79. Mustafa Kemal, "Ben Sabit Bey'in Dahiliye Vekili olmasını münasip görmemişim. Sabit Bey'in bazı valiliklerde istihdam edilmiş olmasını, yeni Türkiye'nin yeni şeraitle umur-u dahiliyesini tedvir edebileceğine delil-i kâfi addetmiyordum" (**Nutuk**, II, s. 797) sözleriyle hoşnutsuzluğunu belirtmiştir.

¹⁷ **Nutuk**, II, s. 789-99.

¹⁸ **Nutuk**, II, s. 800.

¹⁹ **Aydemir, Tek Adam**, III, s. 147. O günkü olayların tanığı olan Falih Rıfkı Atay (**Çankaya**, İstanbul 1969, s. 377) bu konuda şunları yazmaktadır: "...Eski arkadaşı Başvekil Fethi Bey, bu "kuvvetli bir hükümete ihtiyaç olduğu" havası içinde istifasını verdi. Mecliste birçok listeler meydana geldi. Fakat bu listelerde şahsiyet denebilecek olanlar, Mustafa Kemal'den ayrılamazlardı. Ne onlarsız bir hükümet yapmak, ne de Mustafa Kemal kendilerine seçilmeyi reddetmek tavsiyesinde bulunduğu için, onlarla bir hükümet kurmak ihtimali vardı. Öyle bir "hal ve şart" doğdu ki, ya Mustafa Kemal'i düşürmek yahut onunla birlikte yürümek yollarından birini tutmak lâzım geldi. Düşürmek mümkün olsa, bu fikir etrafında bir hayli insan toplamak imkânı da yok değildi. Fakat düşürmek mümkün değildi."

kabul edilebilecek ve kamuoyunca iyi karşılanabilecek adları içeren bir aday listesi ortaya koyamıyordu. Bu arada İstanbul'daki kimi gazeteler, birtakım kimselerin resimlerini basarak altlarına "Heyet-i Vekile Riyasetine intihabı muhtemel 'muhterem simalar' ihtarıyla nazar-ı dikkati celbetmekte kudur" ²⁰ etmiyorlardı. Artık Mustafa Kemal'in "işi esastan halledebileceği" ²¹ zaman gelmiş bulunuyordu. Nitekim 28 Ekim akşamı bir kısım arkadaşlarını Çankaya'ya yemeğe çağıran Mustafa Kemal Paşa onlara, **Yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz!** dedi. ²² Hazır bulunanlar bu düşünceye katıldılar.

29 Ekim pazartesi günü saat 10.00'da Halk Fırkası grubu toplandı. Konu yine kabine sorunuydu. Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet bunalımına çözüm bulmak için "Teşkilât-ı Esasiye Kanununun bazı maddelerinin tavgizi" gerektiğini belirten konuşmasından sonra "Cumhuriyet" önerisi kabul edildi. ²³ Fırka toplantısından hemen sonra Meclis saat 18.00'de toplandı. Kanun-u Esasî Encümeni toplanarak gerekli mazbatayı hazırladı. Meclis Başkanlığı kürsüsünde bulunan İsmet Bey (Eker), encümenin hazırladığı mazbatanın okunmasını oya koydu. Bu mazbataya ²⁴ göre: "Hâkimiyetin bilâkaydüşart millete aidiyeti ve idare usulünün mukadderat-ı milleti bizzat ve bilfiil idare etmek esasına müstenit bulunması zaten 'Cumhuriyet' demek olduğundan saltanat-ı ferdiyeyi kat'iyen dâfi olan bu kelimenin istimali ve Türkiye Devletinin şekli hükümet-i cumhurî olması hakkında Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun madde-i mahsusasının bir fıkra ile tavgiz edilmesi hukukan ve maslahaten münasip görülmüştür."

Bu önerinin kabul edilmesinden sonra Anayasanın birinci maddesi, "Hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü, halkın mukaderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekli hükümeti Cumhuriyettir" ²⁵ biçimini aldı. Bundan başka Anayasanın birkaç maddesinde de gerekli değişiklikler yapıldı. Kanun-u Esasi Encümeni

²⁰ Nutuk, II, s. 801.

²¹ Nutuk, II, s. 799.

²² Nutuk, II, s. 802-803. Nutuk'ta **Yarın Cumhuriyet ilân edeceğiz!** cümlesinin altı çizilmiştir. Mustafa Kemal, Nutuk'taki kimi satırların altını çizmek ya da çizdirmek suretiyle birtakım olay ve kavramları önemle vurgulamak yoluna gitmiştir. Nutuk'un ilk basımındaki (1927) altı çizilmiş satırlarla ilgili bir inceleme için bk. Sami N. Özerdim, "Nutuk'ta altı çizilmiş satırlar", *Bellelen* XLV-1/177 (1981), s. 57-77.

²³ Nutuk, II, s. 812.

²⁴ Sureti için bk. Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, II, s. 596-97.

²⁵ Nutuk, II, s. 803.

Başkanı Yunus Nadi söz alarak Meclisin, egemenliği kayıtsız şartsız ulusal bir hükümet şekli kabul ettiğini ve bu hükümet şeklinin de adının Cumhuriyet olduğunu dile getirdi.²⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisinin Cumhuriyet kararını en iyi özetleyen, Meclisin en yaşlı üyesi, Osmanlı döneminde nazırlık ve ayanlık yapmış seçkin tarihçi Abdurrahman Şeref oldu: “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir... Kime sorarsanız sorunuz, bu, Cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad, bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelmesin.”²⁷ Karar 20.30’da, birkaç çekimser fakat hiç aleyhte oy olmaksızın 158 oyla kabul edildi. On beş dakika sonra da (20.45) milletvekilleri Gazi Mustafa Kemal Paşa’yı ilk cumhurbaşkanlığına seçtiler. Haber bütün ülkede yayıldı. Gecenin yarısında, bütün yurttan atılan toplan, yeni bir dönemin başladığını, Cumhuriyetin doğumunu bütün dünyaya ilân ediyordu.²⁸

Bu girişten sonra Cumhuriyetin ilânının İzmir basınına nasıl yansıdığı ve olayın burada nasıl değerlendirildiği üzerinde durmak istiyoruz. Cumhuriyet ilân edildiği günlerde İzmir’de **Türk Sesi, Anadolu, Ahenk, Hizmet ve Sada-yı Hak** gibi gazeteler çıkıyor, dolayısıyla bu kentimiz o yıllarda önemli bir basın merkezi durumunda bulunuyordu.²⁹ Ancak ne yazık ki bütün bu gazetelerin Cumhuriyetin ilânına ilişkin sayıları İzmir Milli Kütüphane’de bulunmamaktadır. Bu bakımdan konuyla ilgili haber ve yorumlar birkaç gazeteye bağlı bulunmaktadır.

19 Ekim 1923 tarihli Türk Sesi gazetesi, Anayasanın değiştirileceği konusundaki söylentilerin “hep faraziyattan” oluştuğunu yazıyordu. Nitekim “Devletimizin unvan ve şekli-i idaresini tayin ve tesbit ve mevcut Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu daha etraflı ve şümüllü bir şekle kalp zimmında şehrimizde (Ankara) mütehassıs bir heyet tarafından bir müddetten beri icra edilmekte olan tetkikat, matbuatta türlü türlü tefsirlere sebep olmuştur. Bu Kanunun şekil ve mahiyeti memleket mukadderatıyla çok alâkadar olduğundan işbu rivayetler efkâr-ı umumiyede büyük bir alâka ve ehemmiyetle takip edilmektedir.” denilmekte ve bu konuda çıkan haberlerin hep kulaktan dolma sözler olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda bu konuyu incelemekle görevli uzmanların sık sık toplanarak görüştüğü ve tasarını tamamlamaya çalıştıkları haberi verilmektedir.

²⁶ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber II**, s. 598.

²⁷ **Nutuk**, II, 812.

²⁸ Geniş bilgi, **Zabıt Ceridesi**, Devre II, c. III, s. 90-98.

²⁹ Oğuz Arı, **İzmir’de Kitle Haberleşmesi**, Ankara 1972, s. 34.

“İhtiva eylediği mevad suret-i kat’iyede tesbit edildikten sonra bu proje Fırkaya (Halk Fırkası) tevdi ve badehu ayrıca müzakere ve tesbit edilmek üzere Meclise sevk edilecektir. Bu müsveddenin şimdiye kadar tesbit edilen maddelerine ihzar heyeti bile kati nazarla bakmamaktadır.”³⁰

Görüldüğü gibi, Cumhuriyetin ilânından on gün önce çıkan bu haberde Cumhuriyetten söz edilmemekte, hatta Anayasa değişikliğinin Cumhuriyetin ilânıyla ilişiği bulunmadığı üstü kapalı bir şekilde anlatılmaktadır. Ancak dikkati çeken, başka bir yazının gazetenin aynı sayısında yer almış olmasıdır. “Tanin”cilere, yani Cumhuriyetin ilânına karşı olan yazarlara ithaf edilmiş bu yazı, **Cumhuriyet mi, Neüzübillah** başlığını taşımaktadır. Makale, Nalbandoğlu Mahmut Hıfzı imzasıyla yayınlanmıştır. Yazar şöyle bir girişle söze başlamaktadır:

“Saltanat-ı ferdiyenin şimdiye kadar acısını tattık. Derebeylik Anadolu’yu harap etti. Şimdi hâkimiyet-i milliye esasatının bizi kurtaracağına iman edenlerdenim. Meşrutiyet ilân edildiği zaman bu hadiseyi iki tarafı keskin kılınca teşbih edenler bulundu. Bu öyle bir âlettir ki iyi kullanılırsa hasımlarını keser, biçer, doğrar; fena istimalinden zararı âleti kullananı tevcih eder, demişlerdi. 6 Ekim 39 (1923) tarihinde İstanbul’da son işgal idaresi döküntüleri de Misak-ı Milli hududunu terk ettiği zaman, artık hâkim olduk, dedik. Fakat ‘idare-i hükümet prensiplerinden hangisini kabul edelim?’ tasavvuru vardı.”

Yazar, “otuz vilâyeti İstanbul için haraçgüzar olarak kullanan” saltanat taraftarlarının seslerinin boğulmakta olduğunu belirtmekte, “hâkimiyet-i milliye’nin ise saltanat-ı milliye şeklinde” ortaya çıktığını yazmaktadır. 6 Ekim İstanbul’un kurtuluşunun öncelikle Cumhuriyet yönetiminin kabul ve uygulanmasına ortam hazırladığı üzerinde de durmaktadır: “Şu halde 6 Teşrinievvel 39 ilk önce idare-i cumhuriyeti kabul ve tatbik cihetleri galip geldi.” Ankara’nın devlet merkezi olarak seçilmesi buna önemli bir basamaktır. Ankara’da Anayasa değişikliği için toplanan komisyonun gerekeni yapacağından şüphesi olmayan yazar “Cumhuriyetin” bugün yarın ilân edileceği kanısındadır. Bu ilâna karşı çıkacakların da bulunduğunu belirten Mahmut Hıfzı şöyle demektedir:

“Bu ilândan sunuf ve tabaka-i muhtelif-i halk içinde memnun ve gayrimemnun takımlar bulunabilir. Bu da pek tabiidir. Bu gayrı memnunlar ananeperestlikten ziyade, menfaat gayesiyle hareket ederler. Es-ki heyula-i mevcudiyetlerinin menafiine temas eden yeni idareye azamî nefret ederler. Zaten bizleri vaktiyle Cumhuriyete düşman olarak

³⁰ Türk Sesi, 19 Ekim 1923.

yetiştirmek için çalışmazlar mı idi? İnkılâbatın acı ve müstehzî darbeleri hakikat ve mevcudiyet-i hazırayı beyan ve ilân ettikçe, onlar yine hayal peşinde koşacak ve hayalleri yıkılacak..." Yazar, okullarda "saltanat-ı ferdiye" zamanında cumhur, cumhuriyet gibi sözcüklerin nasıl yasaklandığını da örneklerle açıklamaktadır. Buna göre, "cumhur-ı müslimin" tamlaması yerine "amme-i müslimin" konuyor, Mecelle'nin "cumhura muhalefet kuvve-i hatadandır" maddesindeki "cumhur"un yerini "ekseriyet" alıyordu. Dahası coğrafya dersinde, "Cemahir-i Müttefike-i Amerika" tamlamasındaki "cemahir" in çıkarılarak "Hükümet-i Müttehide-i Amerika" demeleri gerektiği öğrencilere salık veriliyordu.

Mahmut Hıfzı sözü, Tanin, İkdam gibi İstanbul gazetelerinde, Cumhuriyet'in ilân edilmesi olasılığına karşı baş gösteren muhalefete getirmekte ve şöyle demektedir:

"Bir buçuk aydan beri tetkikatım gösteriyor ki İstanbul gayrimemnunları için için hazırlanıyorlar. Fakat köhne Bizans'a milyonlarca lira tahsisat veren millet, onlardan müspet hizmet ve mukabele bekliyor. Yoksa Anadolu'nun dışından tırnağından arttırdığı paralar açlığını, çıplaklığını telâfi ve izale etmek için kendisine masruf olacaktır. Teşebbüs-i şahsî ve hükmi-zatî ile kıyam eden Anadolu, muhit-i İstanbul'da bir kısım zümrenin tesvilâtına âlet olanları beslemek için vicdanî mecburiyetine de nihayet verirler. Artık yeter ve yetti ve arttı bile. Türkün sesi yükseliyor. Ve istiklâl davasında Kartaca kadınları gibi hareket eden âfaka şöhret-i vataniyesini aksettiren kadınlarımızdan tutunuz da çocuklarımıza varıncaya kadar hep hayat ve hakikat diye bağıyoruz." Yazar, İstanbul'daki birkaç muhalif gazetenin hiçbir destek bulamayacağını belirterek yazısını bitirmektedir.³¹

Öte yandan Ahenk gazetesi, Cumhuriyetin ilânından birkaç gün önce, Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa'nın "ordudaki müfettişlik vazifesine avdeti münasebetiyle meclis riyasetinden istifası"nın kabul edildiğini bildirmekte, aynı zamanda "saltanat-ı şahsiyenin ilgasıyla hukuk-ı saltanatın uhde-i millette istikrarına ve hâkimiyet-i milliyenin suret-i kat'iyede teessüsüne müsadif 12 Rebiüllevvel gecesiyle gününün millî bayram addine dair kanun layihasının müzakere ve kabul edildiği" haberini vermekteydi. Buna ek olarak Fethi Bey'in, "Heyet-i Vekile'de riyasetiyle vekâlet vazifesinin çokluğu ve yorgunluğu sebebiyle" Dahiliye Vekâleti'nden çekildiği haberi verilmektedir.³² Bundan sonra Ahenk'te bakanların görevlerinden çekilmeleriyle baş gösteren hükümet bunalımına

³¹ **Türk Sesi**, 19 Ekim 1923.

³² **Ahenk**, 26 Ekim 1923.

ilişkin haberlere rasthyoruz. **Millet Meclisi'nin dünkü içtimainda İcra Vekilleri kâmilten istifa ettiler** başlıklı yazıda, istifanın "Mecliste Heyet-i Vekileye itimatsızlık izhar edilmiş olmasından" kaynaklandığı belirtiliyor ve "İsmet Paşa'nın riyasetinin muhtemel" olduğu üzerinde duruluyordu. Bu habere göre Fethi Bey, "Sabık İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey'in Meclis-i Millî Riyaset-i Sanisine namzet göterilmesini ve intihap olunmasını" arzu etmiyordu. Bu uzun haberde, Halk Fırkası'nın olağanüstü toplandığı ve yeni vekilleri belirlemek için aralıksız çalıştığı, "Gazi Paşa'nın riyaseti altında yeni Heyet-i Vekilenin seçimi" konusunda da önemli görüşmelerin yapıldığı üzerinde duruluyor ve Meclis'te okunan istifa metni de olduğu gibi veriliyordu.³³

Bu haberler 29 Ekim tarihli Ahenk'te yer almıştır. Daha doğrusu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Cumhuriyet'in ilânının gündeme geldiği bir tarihte, hükümetin çekilmesiyle ortaya çıkan bunalımlarla ilgili haberler İzmir gazetelerinde ancak yer alabiliyordu. 27-28 Ekim tarihini taşıyan bu haberlerin kaynağı ise İstanbul (Dersaadet) olarak gösterilmektedir.

Cumhuriyetin Türkiye Büyük Millet Meclisinde ilânına ilişkin haberler ise ancak 31 Ekim 1923 tarihli Ahenk'te yer alabilmiştir. Hemen hemen bütün ilk sayfayı kapsayan ve gazetenin İstanbul muhabiri Kadri'nin verdiği bilgilere göre:

"Millet Meclisi dünkü içtimainda Cumhuriyeti kabul ve ilân etti.

Gazi Mustafa Kemal Paşa mevcut (158) rey ile Reisicumhur intihap olundu.

Cumhuriyet, hâkimiyetin bilâkaydüşart millette olması esasına müstenittir. İsmet Paşa yeni Reisicumhur tarafından kabine teşkiline memur edilecektir."

Bu başlıklardan sonra olayların ayrıntıları Ahenk'te şöylece verilmektedir:

"Dersaadet, 30 Teşrinievvel. İcra Vekilleri Heyetinin istifasından sonra Fırkada cereyan eden müzakerat çok hararetle bir surette devam eylemiştir. Müzakerat, bidayeten vekâletlere gösterilecek yeni namzetler üzerinde başlamış ve tedricen münakaşat şekline inkılâp eylemiş ve neticede çoktan beri mevcut olan Cumhuriyet meselesine varılmıştır. Ve efkâr bu mesele üzerinde dolanmıştır. Mebusların birçokları eski usule nihayet verilmesi hakkında hararetle beyanatta bulunmuşlardır. Devam eden bu hararetle müzakerat ve münakaşadan sonra nihayet Cumhuriyetin ilânı ve kabine usulünün kabulü takarrür eylemiştir."

³³ Ahenk, 29 Ekim 1923.

Daha sonraki haberler ise Cumhuriyetin Büyük Millet Meclisi'nde kabulüyle ilgilidir. Bu haberlerin de aynı gazetede şöyle yayınlandığı görülmektedir:

“Bundan evvelki telgrafımda Fırkada cereyan eden müzakeratı bildirmiştim. Dün, keyfiyet Millet Meclisi heyet-i umumiyesinde tezekkür edilmiştir. Geç vakte kadar devam eden müzakerat neticesinde Millet Meclisi, Cumhuriyeti kabul eylemiştir.

Millet Meclisi'nin Cumhuriyeti kabul eylediği haberi müstaceldir, kaydıyla varit oldu. Bu habere reiscumhur intihabına dahi başlandığı ilâve ediliyordu. Şimdi intihabın icra olunduğu haberi geldi. Gazi Mustafa Kemal Paşa mevcut (158) rey ile Türkiye Reiscumhuru intihap olunmuştur.”

Cumhuriyetin ilânının gece saat 3'te Selimiye'den yüz bir pare top atılarak kutlandığını belirten muhabir, aynı şeyin İzmir'de de yapılacağını yazıyordu.

Öte yandan İzmir gazeteleri, özellikle Ahenk, **Hususi telgraflarla** Cumhuriyetin ilânıyla ilgili olarak İstanbul basınında çıkan yorumlara **İstanbul gazetelerinin mütalâatı** başlığı altında yer vermektedir. Bilindiği gibi İstanbul basını çoğunlukla Cumhuriyetin karşısında yer almıştı.³⁴ İzmir basını, Cumhuriyetin ilânını sevinçle karşılamakla ve Cumhuriyetin yanında yer almakla birlikte³⁵ ilk günlerde muhalif İstanbul gazetelerinden alıntılar yapılması dikkati çekmektedir. Ahenk, “**Cumhuriyetin kabul ve ilânı münasebetiyle İstanbul gazeteleri günagün mütalâat serdetmektedirler**” demekte ve **Tevhid-i Efkâr**'ın görüşlerine yer vermektedir. Buna göre: “Tevhid-i Efkâr başmuharriri Velit Bey bugünkü başmakalesinde bazı mütalâat serdeyledikten sonra: (Efendiler devletin adını taktınız, işleri de düzeltereksiniz) diyor. Velit Bey, dünkü başmakalesinde Cumhuriyette bu kadar isticali muvafık gösterecek bir sebep mevcut olmadığını kaydediyordu.”³⁶

Ahenk yine aynı sayfada, yani birinci sayfada **Vatan'ın mütalâatı** başlığı altında bu kez de söz konusu gazetenin görüşlerine yer veriyordu: “Bugünkü Vatan gazetesinde Reiscumhurun aynı zamanda, kabineyi murakabe eden Büyük Millet Meclisindeki riyasetini mevzubahs ederek hülâsaten diyor ki: “Reiscumhurun kabineyi murakabeleyen Millet

³⁴ Tarık Zafer Tunaya, “Genç Cumhuriyet ve Eski Muhalefet”, *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1965.

³⁵ Oğuz Arı, *Aynı eser*, s. 32.

³⁶ **Ahenk**, 31 Ekim 1923.

Meclisinde ve Millet Meclisindeki Halk Fırkasına riyaset etmesini aklımız kabul etmiyor. Bu iş nasıl iştir?”³⁷ Bu arada **İkdam** gazetesinde yer alan bir “tavsiye”ye de yer verildiğini görüyoruz. Buna göre: “Cumhuriyet münasebetiyle İkdam gazetesi de bir Meclis-i Ayan teşkili lâzım geleceğinden bahsediyor. Ve her halde bir Meclis-i Ayan teşkil etmelerini Ankara’ya tavsiye ediyordu.”³⁸

Cumhuriyetin kurulduğu, Millî Savunma Bakanı Kâzım (Özalp)’ın Müstahkem Mevki Kumandanlığına çektiği bir telle resmen İzmir’e bildirilmiş ve bu mutlu günün kutlanması için gereken önlemlerin alınması üzerinde durulmuştur. İzmir gazetelerinde yer alan bu resmî telgrafın örneği, tarihsel bir belge olması dolayısıyla olduğu gibi aşağıya alınmıştır:

İzmir Mevki-i Müstahkem Kumandanlığına,

Türkiye Büyük Millet Meclisi heyet-i umumiyesince bugünkü 29 Teşrinievvel pazartesi günü öğleden sonra, saat sekizde kabul edilen Kanun mucibince, Türkiye Devleti şekl-i hükûmetinin Cumhuriyet olduğu müttefikan takarrür etmiştir. Ve Riyaset-i Cumhura Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri intihap olunmuştur. Bu hadise-i mesudenin bütün vatan ve millet için mucib-i füyuzat olmasını temenni eder ve işbu telgrafnamenin vusulü anında bilumum kolordu ve fırka merkezleriyle topçu kıtaatının bulunduğu mevaki-i askeriyeden ve kışla ve mevaki-i müstahkeme ve sefain-i harbiyeden yüz birer pare top endahtı Meclis-i Âlinin karar-ı mahsusuna tevfikân tebliğ ve işarını rica ederim.

³⁷ Ahenk, 31 Ekim 1339 (1923). Bu konuda Ahenk’te şu haberler yer almaktadır: “Bu sabah (30 Teşrinievvel) Cumhuriyet hakkında Ankara’dan şu malûmat veriliyor: Mecliste kabul edilen Cumhuriyet, hâkimiyetin bilâkaydüşart millette olması esasına müstenittir. Reisicumhur aynı zamanda meclîsin ve kabinenin reisidir. Bu babda mufassal malûmat vürudunda ayrıca bildiririm.”

³⁸ “Cumhuriyetin ilânı, bütün milletçe mucib-i sürur oldu. Her tarafta parlak tezahürat ile ilân-ı şadümani edildi. Yalnız, İstanbul’da toplanan bazı zevat, milletin umumî ve samimî olan süruruna iştirake tereddüt etti; endişeye düştü; Cumhuriyet ilânına delâlet edenleri tenkide başladı.” (Nutuk, II, s. 815). Atatürk, ayrıca Cumhuriyetin ilânına karşı olan İstanbul gazetelerinden örnekler vermekte ve bunların yaptıkları eleştirilerde “samimî?” olmadıklarını belirterek şöyle demektedir: “Eğer bu muharrirler, Cumhuriyetin ilânı günü yaygara tarzında hücumlara başlamayıp evvelâ, Cumhuriyet ilânını hüsn-ü telâkki etseler, samimî karşılasalardı... efkâr-ı umumiyei tereddüt ve teşettüte sevk edecek tarzda değil, fakat Cumhuriyetin iyi ve onun ilânının pek musip olduğunu efkâr-ı umumiyei telkin eden yazılar yazsalar; ondan sonra yapacakları her türlü tenkidatın samimiyetini iddiada haklı olabilirlerdi. Fakat, gördüğümüz suret-i hareket böyle olmamıştır.” (Nutuk, II, s.819)

29.10.39

Müdafaa-i Milliye Vekâleti Vekili Kâzım

Cumhuriyetin ilânının İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığına bildirilmesinden sonra gece saat 1.00'de kaleden atılan toplarla bu olay kutlandı. Sabahleyin İzmir'in her tarafı ve vapurlar bayraklarla donatılmıştı. Halk sevinç ve coşkunluk içindedir. Saat 11.00'de yüksek rütbeli subaylar ve görevliler kutlamaları kabul etmişlerdi.³⁹ Nitekim Ahenk, İzmir'de parlak gösteriler yapıldığı haberini vermektedir: "Cumhuriyetin ilâni münasebetiyle halkımız sevinç gösterilerinde bulunmaktadır. İşçi cemiyetleri ve muhtelif mahallât halkı önlerinde muzikalar, davullar ve saz takımları olduğu halde gece geç vakitlere kadar şehirde dolaşmışlardır. Hükümet ve kışla önlerine gelerek tezahüratta bulunmuşlardır. Alaylar aynı zamanda birer fener alayı mahiyetinde idi."⁴⁰

Cumhuriyetin ilânından sonra İzmir gazetelerine yansıyan bir başka haber İsmet Paşa (İnönü)'nın hükümeti kurmakla görevlendirilmesiyle ilgili idi. Anlaşıldığına göre Cumhuriyetin ilân edildiği saatlerde hükümeti kimin kuracağı sorusu açık değildi. Birtakım isimler ortalıkta dolaşıyordu. Ancak yeni Cumhurbaşkanı'nın İsmet Paşa'yı kabine kurmakla görevlendirmesi, bu konuda çıkan bütün dedikodulara kesin olarak son vermiş oldu. Ahenk bu haberi şöyle geçmektedir: "Dersaadet, 30 Teşrinievvel. Dünkü telgraflarımda Kabine riyasetine Rauf, Yusuf Kemal Beylerle Ali Fuat, Fevzi, İsmet, Kâzım Karabekir Paşaların namzet olduklarını ve bunlardan Ali Fuat Paşa'nın en kuvvetli namzet olduğunu bildirmiştim. Varit olan son haberlere göre bugün yeni ve ilk Reisicumhur tarafından kabine teşkiline İsmet Paşa memur edilmiştir. İsmet Paşa, arkadaşlarını Meclis azasından seçecek ve Meclise arz edecektir."⁴¹

³⁹ **Yeni Gün**, 31 Ekim 1923.

⁴⁰ 1923 yılının 9 Eylülü, yani İzmir'in kurtuluşunun birinci yıldönümü büyük bir coşku ve parlak törenlerle kutlanmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) başkanlığında milletvekillerinden oluşan bir kurulu İzmir'e gönderdi. Ali Fuat Paşa, İzmir'in o coşkulu günlerini şöyle anlatmaktadır. (**Siyasi Hatıralar**, II. kısım, İstanbul 1960, s. 28-29): "İzmir'in 9 Eylül Kurtuluş Bayramı, misli görülmeyen bir şekilde 150 bini müteceviz bir halk kütlesi tarafından tesit edildi.

Zafer alayı öğleden sonra başladı ve akşamın geç vakitlerine kadar devam etti. Birçok halk teşkilâtı, millî kuvvetler, bir piyade tümeni ve tayyarelerimiz sıra ile bu geçit resmine katıldı.

Gece yapılan tezahürat, gündüzkü merasimin şaşaaşından hiç de aşağı kalmadı. İzmir Belediyesi Karşıyaka'daki Şark Mahfilinde, iki yüz kişilik bir ziyafet verdi. Bu ziyafette Şükrü Kaya Bey (Eski Dahiliye Vekili) halkın hakiki heyecan ve hissiyatını uzun süren nutkunda iyice ifade etti. Ben de cevap verdim ve teşekkür ettim."

⁴¹ **Ahenk**, 31 Ekim 1923.

Ahenk'in 1 Kasım 1923 günkü başyazısı **Türkiye Cumhuriyeti** başlığını taşımaktadır. Gazetenin başyazarı Mehmet Şevki, Anayasamızın değiştirilip açıklığa kavuşturulması konusunda bir süreden beri devam eden çabaların yasal bir biçim almasından ve Türkiye Devletinin şeklinin "Cumhuriyet Hükümeti" olmasından duyduğu sevinci dile getiriyordu. Anayasamızın birinci maddesi olan "Hâkimiyetin kayıtsız şartsız millette olduğuna ve idare usulünün de milletin mukadderatına vazülyed bulunması" na ilişkin birinci maddesinin son düzeltimle asla değişmediğini belirten Mehmet Şevki, yalnız devletin adının "Cumhuriyet" olarak açıklığa kavuşturulduğu üzerinde durmaktadır. Çünkü, "Bizim için bu maddenin mefhumu mukaddes idi. Ancak hâkimiyetin kayıtsız şartsız esasına aykırı gelebilecek bir kaydın ilâvesi suretiyle yapılacak tadilât bize dokunurdu. Teşekkür ederiz ki böyle bir şey olmadı. Tadil denen şey devletimizin ismini tavzihten ibaret kaldı. Ve öyle olacağı zaten tadil ve tavzih noktasını tasarlayanların hamiyetlerinden ve milliyetperverliklerinden muntazırdı."

Mehmet Şevki, böylece kutsal olan ulus egemenliği ilkesinin zedelenmemesinden, tam tersine açıklığa kavuşturulmasından büyük bir mutluluk duyduğunu da eklemekten geri kalmamaktadır. Mehmet Şevki, daha sonra yeni İçişleri Bakanı Ferit Beyin (Tek) **Hâkimiyet-i Milliye** gazetesine verdiği, Ahenk'te de yayınlanan⁴² bir demecini esas alarak Cumhuriyet'in ekonomik gelişmemize olanak verecek, halkımızı refah ve mutluluğa götürececek bir köprü olması gerektiği üzerinde duruyordu:

"Yeni Dahiliye Vekilimiz Ferit Bey'in Hâkimiyet-i Milliye muharririne vukubulan beyanatının bir kısmı ehemmiyetine binaen gazetemizin dünkü nüshasına derc olunmuştur. Ferit Bey'in beyanatında asıl muhtacı münakaşa olan şeyin, şekl-i idareden ziyade belki milletin istiklâl-i iktisadiyesini müdafaa, halkın inkişaf-ı millî ve iktisadiyesini teşvik ile refah ve saadetini temin çareleri olduğunu söylüyor. Sonra Avrupa'da Rusya'dan başka bir devletin malik olmadığı vasi ve güzel memleket üzerinde, ancak on iki milyonluk bir nüfusumuz kaldı. Medeniyetin üssü'l esası kesafet-i nüfustur. Ne yapalım, nasıl çalışalım ki milleti yirmi senede yirmi dört milyon yapalım?... Muvazene-i ticariyemiz kat'iyen aleyhtedir. Eldeki istatistiklere göre, yetmiş milyon liralık ihracatımız, yüz yirmi milyon liralık ithalâtımız vardır.

Her senenin bu farkını biz ecdattan bütün mamûlkümüzle boğazımıza kadar gömüldüğümüz borçlarımızla ve bugünkü sefalet-i umumiyemizle

⁴² Ahenk, 6 Kasım 1923.

ödedik ve ödüyoruz. Bu bir harabedir. Bir esaret-i mutlakadır. Kurtulmak lâzım!..

İşte müzakere ve münakaşa edilecek mevzu.”

Milletin saadetini, halkın selâmetini isteyen münevverlerimiz, bu ihtiyaçlarımızın telâfi ve tedavisi ile uğraşırlarsa halkın ebedî şükranına mazhar olurlar. Çünkü bu bir umumî ve millî hayat meselesidir, diyor.

Ferit Bey şüphe yok ki bu beyanatıyla ifade edilip de bir türlü tatbikat sahasına intikal ettirilemeyen bir hakikatı tasvir ediyor. O hakikat ki bizden iltifat görmedikçe kahırlanıyor. O kahırlandıkça sefaletimiz derecesi artıyor. Evet, asıl muhtac-ı münakaşa olan mesele, milletin istiklâl-i iktisadiyesini müdafaa çareleridir...

Arzu ederiz ki Ferit Bey'in tasvir ve ifade ettikleri hakikat, fiiliyat sahasında hükûmetin tebarüz edecek ehliyet ve seci, şedit icraatı ile cümlemizin yegâne meşgalesi olsun.”⁴³

Görüldüğü gibi Ahenk, artık rejim tartışmasının bir yana bırakılması- nı; ülkeyi, insanımızı mutluluğa götürececek çarelerin araştırılması gerektiğini savunuyor ve bütün aydınları bu yolda işbirliğine çağırıyordu. Oysa aynı günlerde, sözde cumhuriyete değil, fakat ilân ediliş biçimine karşı olduklarını ileri süren birkaç İstanbul gazetesinin tutumu, “kurtuluştan sonra sükûn ve saadet içinde yaşamaya azmetmiş olan milletin huzur ve sükûnunu bozmaya başlamış, hatta bir an birliği bile tehdit”⁴⁴ edecek bir durum yaratmıştı.

Öte yandan Türk Sesi gazetesinin Ankara muhabiri Ali Yaver'in **Cumhuriyet Topları Atılırken** başlığı altında çıkan yazısı, bize, Cumhuriyetin ilân edildiği gündeki başkentten coşkun havasını yeniden yaşatmaktadır. Bu yazıdan yaptığımız alıntılar, yazarın o günkü duygu ve düşüncelerini oldukça canlı bir biçimde yansıtmaktadır:

“Sinemadan henüz çıkmıştım. Millî Sinemanın kaldırımları insan kitleleriyle dolmuş, Büyük Millet Meclisi önünde binlerce halk ayakta duruyor; beş altı otomobil binanın önünde bulunuyordu...

Biz de halka karıştık, Meclis odalarında gaz lambaları yanıyor, pencereden ayakta birkaç kişi masa başında görünüyordu. İçeride bir faaliyet vardı. Bahçede kimi dolaşüyor, kimi kapıdan dışarıya seri adımlarla çıkıyordu.

Bu akşam Meclis binasının manzarası, kutsiyeti bambaşka idi. Oradaki insanlar başka bir halet-i ruhiye ile gelip geçiyor...

⁴³ Ahenk, 7 Kasım 1923.

⁴⁴ Cebesoy, **Siyasî Hatıralar**, II, s. 54.

Gazi Paşanın Meclis'te bulunduğu zaman Büyük Millet Meclisi'nin binası önünde, Paşa Hazretleri çıkıncaya kadar halkın beklediğini bildiğim için nihayete kadar bekledim, yürüdüm. Meclisin geç vakte kadar dağılmadığına bakılırsa mühim bir içtima olduğundan şüphe etmiyordum. Beş dakika yoluma devam etmiş, yeni yapılmakta olan Mustafa Kemal Paşa Mektebi'ne gelmiştim.

Burası yüksek ve istasyon, aşağı mahalleler ayak altındadır. İstasyon yolunda bir otomobil sesi duyuldu. Otomobil ağır ağır şose üzerinde yürüdü. Bu sırada istasyonda ani tenvir tabancaları, havai fişekler atıldı. Meşaleler görüldü. Tabanca sesleri yükseliyor, havai fişekler zafer nurları gibi münhanî aşağı doğru akıyor, istasyon beyaz, sarı, mavi, kırmızı nurlar içinde yüzüyordu.

İstasyonda meşaleler çoğalıyor, etrafında toplanan halk seçiliyordu. Bu hadiseyi gören yolcular tevakkuf ediyor, acaba neler oluyor diye birbirlerine soruyorlardı...

Saat dokuz buçukta idi ki kendimi Büyük Millet Meclisi'nin önünde gördüm. Kalabalık çoğalmış. İstasyon yolu feyzan etmiş, bir insan nehri halini almıştı. Gelen, kısa bir tevakkuftan sonra istasyona giriyor. Sürur, ferahlık çehreleri istilâ etmiş, her tarafta neşe hissediliyordu...

Muzika zafer şarkısını terennüm ediyor. Cumhuriyet gecesi tesit ediliyordu. Cumhuriyetimizin ilk dakikalarında şenliğe iştirak ettiğimden kendimi kat kat bahtiyar addediyordum... Sevinç içinde mesut idim. Saat onu yirmi geçe ufukta şimşekler çakar gibi toplar şerareler saçtı, tarakalar yükseldi. Toplar seri endaht ediyor, Cumhuriyeti ilân ediyordu...

Ay, Ankara'nın yüksek eski burçları üstünde iki buçuk mızrak yüksekte duruyor, gümüş handeler saçıyordu. Sanki büyük Türk'ün ilk Cumhuriyet akşamını kucaklamıştı."⁴⁵

Türk Sesi'nde yayınlanan imzasız bir Ankara mektubunda da Birinci Büyük Millet Meclisi'nin "ihtilâlcî" yapısından kaynaklanan nedenlerle hükümet bunalımlarına düşüldüğü; bunu zamanında gören Meclisin Anayasayı değiştirerek hükümete doğal ve yasal bir yön verildiği üzerinde durulmaktadır. Yazar, Türk ulusunun yüzlerce yıl kişisel saltanatın tutsağı olduğunu belirtmekte ve yıllarca "kan dökerek, kurban vererek, taş ve toprak yiyerek" kutsal hakkını elde ettiğini dile getirmektedir. Bu kutsal hak, elbette başkasına devredilemezdi. Bu bakımdan ilân edilen Cumhuriyet, ulus egemenliğinin tam anlamıyla gerçekleşmesi ve onun bir

⁴⁵ Türk Sesi, 5 Kasım 1923.

güvencesi anlamına gelmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ne kadar doğal bir olay olduğu üzerinde de durulmaktadır. Bütün dünyanın bizden umudunu kestiği, hatta ulusumuzun bile bugünü ve yarını için karamsar bulunduğu bir sırada ulusal bilinci uyandıran, Anadolu'yu bütün düşman dünyasına karşı ayaklandırıp yokluk içinde varlık yaratarak bu yüksek ve parlak sonuca varan bu yüce kişi; ulusumuzun bundan sonraki barış ve ilerlemesi için de tek güven kaynağıdır. Bu bakımdan bu büyük insanın o yüce göreve gelmesinden daha doğal bir şey olamazdı.⁴⁶

Öte yandan yine Türk Sesi gazetesinde Mehmet Mithat, **Gençlik** başlıklı bir yazısında, ulaştığımız sonuçta gençliğimizin oynadığı role değinilmektedir. Fikret'in Ferda'yı "ithaf ve emanet" eylediği gençlik, vatanın ufuklarında tehlike dumanlarını görünce, öğrenimlerini, işlerini, ailelerini bırakarak silâha sarıldı. Bu "aziz nesil" barışın imzalandığı dakikaya kadar yıllarca, ülkenin her karış toprağına temiz, taze kanını kattı. "Dışardan saldıran düşman ordularına karşı olsun, içerdeki hıyanet, cehalet ve irticaa karşı olsun gençlik, ihtilâl ve istiklâl bayrağını kaldıran kahramanlarla birlikte, tehlikeye, et ve kemiğini kale, tırnağını irfan ve ahlâkını silâh şeklinde kullanarak karşı koydu."

Bugünkü güvenli durumumuzu "onların kırılan kemiklerine, birer avuç toprağı dönen kıymetli vücutlarına; azim, inanç, ışık ve güçlü sezgişleriyle dolu engin gönüllerine" borçlu olduğumuzu vurgulayan yazar, ülkeye "fikir ve inkılâp namına" giren her şeyin gençlerin omuzları üzerinde yükseleceğini de eklemektedir. Bugünün olduğu gibi gençliğin, geleceğimizin de güvencesi olduğunu şu sözlerle belirtmektedir:

"Memlekette inkılâbı, imarı, hayat ve rehâyı ve istikbali gaye edinmiş bu kutsî emeller uğruna kan dökmüş ve iktiza ederse yine can vermeye ant içmiş bir nesil var. Bu nesil gün geçtikçe büyüyor, tekemmül ediyor, çoğalıyor; bu nesil son halâsın âmili olduğu gibi âtinin de, itilâ ve terakkisinde yenilmez bir hâdimi olacaktır. Bu zümre mevcut iken, bu zümre çoğalıp artmakta devam eder iken memleketin teceddüdü namına endişeye düşmeye imkân var mı?"⁴⁷

Gençliği, geleceğimizin güvencesi olarak gören yazarın düşünceleriyle Atatürk'ün bu konudaki görüşleri arasında bir benzerlik sezmemek olanaksızdır. Nitekim Atatürk, 1918 yılı Mayısında, yani Osmanlı

⁴⁶ **Türk Sesi**, 12 Kasım 1923.

⁴⁷ **Türk Sesi**, 14 Kasım 1923.

İmparatorluğunun yenilgisinin kesinleştiği, ülkenin karanlık günlere gebe olduğu bir sırada Ruşen Eşref'e armağan ettiği portresinin altına yazdığı sözlerle gençliğe olan güvenini açıkça dile getirmişti:

“Her şeye rağmen muhakkaka bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız, aziz memleket ve milletim hakkındaki payansız muhabbetim değil, bugünün karanlıkları, ahlâksızlıkları, şarlatanlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkıyla ziya serpmeye ve aramağa çalışan bir gençlik gördüğümüdür.”⁴⁸

Bilindiği gibi Atatürk, yüzyıllardan beri çekilen felâketlerin, yurdun her köşesini sulayan kanların karşılığında elde edilen sonucu da kutsal bir armağan olarak Türk gençliğine bırakmıştı.

THE DECLARATION OF REPUBLIC AND THE PRESS IN IZMIR

(Abstract)

This article presents a number of articles which appeared in the Izmir press at the time of the declaration of republic in Turkey. The Izmir press gave full support to the republican regime from the very beginning.

⁴⁸ *Bellekten*, VII-2/28 (1943)'te yayınlanmıştır.